
Kazancıoğlu, Habibe (2021). "II. Meşrûtiyet Döneminde İlköğretimler İçin Hazırlanmış Bir İslâm Tarihi Kitabı: Târîh-i İslâm Okuyorum". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 10, s. 75-119.

II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİNDE İLKÖĞRETİMLER İÇİN HAZIRLANMIŞ BİR İSLÂM TARİHİ KİTABI: *TÂRÎH-İ İSLÂM OKUYORUM* AN ISLAMIC HISTORY BOOK PREPARED FOR PRIMARY EDUCATION IN THE SECOND CONSTITUTIONAL PERIOD: *I AM READING ISLAMIC HISTORY*

Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU *
Trakya Üniversitesi
habibekazanci@gmail.com

Öz

Hız. Muhammed dönemiyle başlayan ve İslâm dünyasında vukû bulan hadiseler ile İslâm kültür ve medeniyeti konularından oluşan İslâm Tarihi'ne; Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde yer verilmekteydi. Ancak Tanzimat döneminden 1891 yılına kadar yayımlanan talimâtname veya nizamnamelerde ilköğretimde İslâm Tarihi konularının hangi ders altında okutulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. İlköğretimin ilk kapsamlı programı olan 1891 tarihli Dersaâdet ve Kasabât İbtidâi Mektepleri müfredatında İslâm Tarihi konularının İlm-i Hâl ve Tarih dersleri içinde; II. Meşrûtiyet döneminde ise Malumât-ı Diniyye ile Tarih dersleri içinde yer aldığı görülmektedir.

II. Meşrûtiyet döneminde Târîh-i Osmânî Encümeni'nin kurulmasıyla başlayan modern tarihçilik anlayış ve metotları İslâm Tarihçiliğinde de kullanılmış, içlerinde ders kitaplarının da olduğu çok sayıda İslâm Tarihi kitabı yazılmıştır. Bu dönemde yazılan İslâm Tarihi ders kitapları, dönemin İslâm Tarihi eğitim-öğretim metodolojisini ve uygulamalarını anlamak için önemli kaynaklardır.

II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi ders kitapları hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Bu alanda yapılacak çalışmalarla dönemin İslâm Tarihi ders kitaplarının içeriği ve İslâm Tarihi dersinin işleniş metodu gibi konularda somut bilgiler elde etmek mümkündür. Bu amaçla İbnü'n-Nüzhet Cevâd'ın R.1328 (1912-1913) yılında basılan Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmîlerin ikinci senesinde okutulmak üzere hazırladığı Târîh-i İslâm Okuyorum adlı kitabı incelenmiş ve kitabın latin harflerine çevirisi çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbnü'n-Nüzhet Cevâd, Umûm Mekâtib-i İbtidâiye, II. Meşrûtiyet, İslâm Tarihi ders kitabı.

Abstract

Islamic History, consisting of the events that started with the period of the Prophet Muhammad (pbuh) and took place in the Islamic world, and the subjects of Islamic culture and civilization; was also included in the education system of the Ottoman Empire. However, in the instructions or regulations published from the Tanzimat period to 1891, there is no information about which Islamic History subjects were taught in primary education. In the curriculum of the *Dersâadet and Kasabât İbtidâi Schools* dated 1891, which was the first comprehensive program of primary education, Islamic History subjects were included in the *İlm-i Hâl* and History courses during the Second Constitutional period, it was taught in *Malumât-ı Diniyye* and History courses.

With the establishment of the *Târîh-i Osmânî Encümeni* in the Constitutional period, historiography began to be addressed in a institutional sense. Significant developments have also been made in Islamic Historiography, which is a sub-branch of history, and many Islamic History books, including textbooks, have been written with the methods of modern historiography.

Information on Islamic History textbooks of the Constitutional period is limited. With the studies to be carried out in this field, it is possible to obtain concrete information on the content of the Islamic History course books of the period and the methods of teaching the Islamic History.

For this purpose, İbnü'n-Nüzhet Cevâd's book titled *I am reading Islamic History*, which was published in R.1328 (1912-1913) and prepared to be taught in the second year of *Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmî*, was examined.

Keywords: İbnü'n-Nüzhet Cevâd, Umûm Mekâtib-i İbtidâiye, Second Constitution, Islamic History coursebook.

Giriş

İslâm'ın doğuşuyla yani Hz. Muhammed'le birlikte başlayıp İslâmiyet'in yayıldığı topraklarda meydana gelen olaylar ile İslâm kültür ve medeniyetini konu edinen İslâm Tarihi; günümüzde ilahiyat bilim dalları içerisinde yer alan bir disiplin olup aynı zamanda genel tarihin de bir koludur (Baş, 2011: 21).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemi (1839-1876)'ne kadarki süreçte gerek örgün eğitimde gerek yaygın eğitimde İslâm Tarihi öğretimine yer verilmiştir. Sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinden anlaşıldığına göre bu okullarda genellikle Elifbâ, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd, İlm-i Hâl gibi dersler okutulmaktaydı (Gelişli, 2002: 39). Okutulan derslerin içeriklerine dair elimizde bilgi olmamakla birlikte sıbyan mekteplerinin temel İslâm eğitimine dayalı okullar olmasından hareketle bu okullarda Hz. Peygamber'in hayatı, İslâm Tarihi, din büyüklerinin hayatları vb. konuların öğretildiği düşünülmektedir. Medreselerde ise Hadis dersi içerisinde İslâm Tarihi'nin bir kısmını oluşturan Hz. Peygamber'in hayatını ve savaşlarını konu edinen Siyer ve Meğâzi'nin okutulduğu bilinmektedir (Hızlı, 2008: 37). Uzunçarşılı, İslâm Tarihi'ni de içine alan Tarih dersinin Ülûm-ı âliye (âlet ilimleri)'den olmak üzere medreselerde okutulduğunu belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 20).

Eğitim-öğretimin birinci kademesi olan sıbyan mektepleri ile ilgili ilk düzenleme 1824 yılında II. Mahmud'un *Tâlim-i Sıbyân* fermanıyla gerçekleşmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra 8 Nisan 1847'de sıbyan mektebi hocaları için yayımlanan *Talimât* ilkokulların program ve yönetmeliklerinin dayanağı kabul edilmektedir. Bu talimata göre sıbyan mekteplerindeki dersler; Elifbâ, Amme Cüzü ve öteki cüzler, Türkçe Lügat, Ahlâk, Yazı, İlm-i Hâl, Türkçe Tecvîd, Kur'ân (iki kez hatim ettirilme şartı ile), Hıfz-ı

Kur'an (yetenekli öğrenciler için seçimlik ders)'dı (Gelişli, 2002: 40).

Tâlim-i Sıbyân fermanından sonra ilköğretimde her ne kadar yenileşme çalışmalarında bulunulmuş ise de en kapsamlı modernleşme faaliyeti 1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanan *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* (Mahmud Cevâd, 1338: 469-509) ile gerçekleşmiştir. Saffet Paşa'nın başkanlığını yaptığı komisyon tarafından Fransız eğitim sistemi esas alınarak hazırlanan bu nizamnâme ile sıbyan mekteplerinin müfredatı belirlenmiştir (Bilim, 1984: 31-32). Bu müfredata göre okutulacak dersler: Usûl-i Cedîd'e uygun olarak Elifbâ, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd, Ahlâka Müteallik Resâil, İlm-i Hâl, Yazı Ta'limi, Fenn-i Hesap, Muhtasar Târih-i Osmanî, Coğrafya ve Ma'lumât-ı Nâfia'yı Câmî' Resâil olarak belirlenmiştir. Aynı Nizamnâme'de Rüştiye okullarının müfredatında Târîh-i Umûmî ve Târîh-i Osmânî'ye yer verilmiştir (Mahmud Cevâd, 1338: 471-). Müfredattaki ders içeriklerine dair elimizde bir bilgi olmadığı için daha sonra hazırlanan program içeriklerine bakarak İslâm Tarihi konularınının sıbyan mekteplerinde İlm-i Hâl Dersi içerisinde, Rüştiyeler de ise Târîh-i Umûmî dersi içerisinde verildiği düşünülmektedir.¹

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) eğitim reformuna ilköğretimden başlanmış, I. Meşrûtiyet devri eğitimcileri ilköğretime büyük önem vermiştir (Kodaman, 1991: 89). II. Abdülhamid dönemi eğitim anlayışının temelini; Tanzimat'tan beri devam eden Osmanlılık ideolojisi, dindarlık ve Padişah'a sadakat belirlemiş, ders programları, ders kitapları bu anlayışa göre oluşturulmuştur (Akyüz, 1997: s. 196). 1891 yılında mekteb-i

¹ Rüştiyelerde okutulan Tarih dersi için bkz. Doğanay Kaya, Fatma (2010). Rüştiye Mekteplerinde Tarih Dersi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. S. 25, s. 107-119.

ibtidâîlerin ilk kapsamlı (ders içerikli) programları yapılmıştır. Tahsil süresi şehirlerde 3, köylerde 4 yıl olarak belirlenmiştir (Gelişli,2002: 41). 1891 tarihli Dersaâdet ve Kasabât İbtidâî Mektepleri müfredatında İslâm Tarihi adı altında bir ders yoktur. Ancak İslâm Tarihi konularından siyer olarak tanımlanan bir kısmı 2. ve 3. sınıfta İlm-i Hâl dersi içerisinde işlenmektedir. Bu müfredatta 2. ve 3. sınıfta; Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadarki peygamberlerin isimleri, Hz. Muhammed'in doğumunun öncesinde gerçekleşen önemli olaylardan bazıları ile Hz. Muhammed'in doğumu, nesebi, faziletleri gibi konular işlenmektedir (Mahmud Cevâd, 1338: 325). Bu dönemde idâdîlerin tahsil süresi, rüştiyeleri de kapsar şekilde 7 yıl idi. İdâdîlerin 2. sınıfındaki Tarih dersinin tamamını İslâm Tarihi konuları oluşturuyordu. İslâm Tarihi konuları ana hatlarıyla; Peygamberler Tarihi, İslâm'ın doğuşu, Hz. Muhammed dönemi, Hulefâ-yı Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Endülüs Emevî Devleti, Tevâif-i Mülûk ve İslâm Medeniyeti gibi konulardan oluşmaktaydı. İdâdîlerin 3. sınıfından son sınıfa kadarki Tarih derslerinde ise İslâm Tarihi konuları işlenmeyip sadece Osmanlı Tarihi okutuluyordu (Mahmud Cevâd, 1338: 405; 454).

II.Meşrûtiyet döneminde ilköğretimlerdeki önemli düzenlemelerden birisi de 23 Eylül 1329 (6 Ekim 1913) tarihli Tadrîsât-ı İbtidâîye Kânûn-ı Muvakkatı (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1329 a: 7) ile İbtidâî ve Rüşdî adıyla var olan okulların Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmî adı altında birleştirilmesidir. Tahsil süresi 6 yıl olan ilköğretim; her biri 2 yıl olmak üzere *Devre-i Ülâ*, *Devre-i Mutavassıta* ve *Devre-i Âliye* şeklinde üç devreye ayrılmıştır (Akyüz, 1997: 231-232).

Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde olduğu gibi II. Meşrûtiyet döneminde de İslâm Tarihi'nin müstakil bir ders olarak okutulmadığı görülmektedir. İslâm Tarihi konuları; Mekâtib-i

İbtidâiye-i Umûmî'nin Devre-i Ülâ, Devre-i Mutavassıta ve Devriye-i Âliye'sinin bütün kademelerinde var olan *Malumât-ı Diniyye* dersi ve *Tarih* dersleri içinde okutulmaktaydı. *Malumât-ı Diniyye* dersi içinde ağırlıklı olarak Peygamberler Tarihi, Siyer-i Nebî ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemleri işlenmekteydi (Maârif-i Umûmiye Nezâreti,1329b: 1-4; Maârif-i Umûmiye Nezâreti,1329c: 26-36). Tarih dersi içinde ise İslâm Tarihi'yle ilgili olarak Devre-i Ülâ'nın 1. ve 2. sınıfında okutulmak üzere hazırlanmış kıraat kitaplarında adları belirlenmiş olan İslâm büyüklerinin hayatları işlenmekteydi. Devre-i Mutavassıta'nın 1. ve 2. sınıflarında Muhtasar Osmanlı Tarihi işlenmekte olup İslâm Tarihi konuları işlenmemekteydi. Devre-i Âliye'nin 2. sınıfında ise "Medeniyet-i İslâmiye" ve "İslâmların Medeniyete Hizmetleri" başlıklı ünitelerde İslâm Tarihi konularının tamamı işlenmekteydi (Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1329b: 21; Maârif-i Umûmiye Nezâreti, 1329c: 72). Bu ünitelerin alt başlıkları şu şekildeydi:

80

Medeniyet-i İslâmiye	Arabistan, Mevki'i, Coğrafi ve İklimi Kable'l-İslâm Arapların Ahvâli Bî'set-i Seniyye-i Nebeviyye İntişâr-ı İslâm Hulefâ-yı Râşidîn Emevîlerin ve Abbâsîlerin Fütûhâtı (Mücmelen)
İslâmların Medeniyete Hizmetleri	Âsâr-ı Mimâriye, Sanâyi Ulûm ve Fünûn, Usûl-i İdâre Uhuvvet-i İslâmiyye

	<p>Kurûn-ı Vusta'da Âlem-i İslâm ile Âlem-i Hıristiyaniyât Arasında Mukâyese</p> <p>Medeniyet-i İslâmiyye'nin Ehemmiyeti ve Avrupa Medeniyetine Olan Tesiri</p>
--	---

Tanzimat döneminde Ahmet Cevdet Paşa, hurafelerden arındırılmış bir İslâm Tarihi yazma girişiminde bulunmuş bu teşebbüs daha sonraki dönemlerde bu sahada yazılan İslâm Tarihi kitaplarına da öncü olmuştur. II. Meşrûtiyet döneminde devleti yıkılmaktan kurtaracak Osmanlıcılık, İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikri akımların olduğu bilinmektedir. Bu dönemde İslâmcılardan başka Batıcılığı savunan birçok aydın da İslâm Tarihi'yle yakından ilgilenmiş özgün eser yazmak yerine Oryantalistlerin eserlerini tercüme etmişlerdir. Bunlar içinde Abdullah Cevdet'in, İslâm dininin değerlerine karşı çıkan, Hz. Muhammed hakkında yanlış bilgilerin ve olumsuz ifadelerin yer aldığı Dozy'nin eserinin tercümesine, Osmanlı aydınları arasında o zamana kadar hiçbir esere gösterilmeyen bir tepki verilmiştir. Şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezâreti eserin yasaklanmasına karar vermiştir. Bu olaydan sonra İslâm Tarihi'ni doğru anlatacak eserlerin ihtiyacı ciddi bir şekilde hissedilmiş ve içlerinde ders kitaplarının da bulunduğu çok sayıda İslâm Tarihi kitabı yazılmaya başlanmıştır (Kırmıt, 2020: 8).

II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi yazımında gerek metot gerekse muhteva bakımından önemli yeniliklerin olduğu görülmektedir. 1909'da Târîh-i Osmânî Encümeni'nin kurulmasıyla başlayan modern tarihçilik anlayış ve metotları İslâm Tarihçiliğinde de kullanılmıştır. Nitekim Tarih'in her dalında olduğu gibi İslâm Tarihi'nde de nakil ve rivayet metodu terkedilerek tahlil ve tenkide dayalı bir anlatım yolu kullanılmıştır.

Müellifler sadece olayı nakletmekle kalmayıp belli olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alıp yorumlamışlardır. Konuların tasnifinde olaylar, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, gerçekleştiği yıllara göre değil önem ve gelişme sırasına göre düzenlenmiştir. İslâm Tarihi kitaplarında, ilmî tarihçiliğin bir gereği olarak, tarihî bir olayı anlatmadan önce ona etki eden faktörlerin bilinmesi olayın anlaşılmasını kolaylaştıracaktır, anlayışından hareketle İslâmiyet öncesi Arabistan'ın tarihi, kültürü ve medeniyeti ilk defa Meşrûtiyet döneminde ele alınmıştır (Çoğ, 2004: 137-142).

İslâm Tarihi kitaplarında ya konuların içinde veya kitapların sonunda İslâm medeniyeti konusuna yer verilmiştir. İslâm Tarihi kitaplarında İslâm medeniyeti konusunun işlenmesindeki amaçlardan biri Oryantalistlerin İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyetinden geri kaldığı iddialarına cevap verme isteği; diğeri ise yeni bir medeniyet ve yeni bir toplum inşa etme düşüncesidir. Dönemin İslâm Tarihi müellifleri eserlerinde İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyetinden geri olmadığına hatta Avrupa medeniyetinin oluşmasında İslâm medeniyetinin tesirleri olduğuna dikkat çekmişlerdir (Çoğ, 2004:141).

II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi müelliflerinin İslâm Tarihi anlayışları, yazım metotları ve yöntemleri, dönemin İslâm Tarihi ders kitaplarının yazımında da etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde okullarda okutulan İslâm Tarihi ders kitaplarında batıl inanç ve hurafelerden uzak, rivayetçi yazım yerine yorum ve eleştiriye dayalı, olayların sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirildiği modern tarihçilik yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ahmet Rıfat tarafından hazırlanan *Muhtasar Resimli Târîh-i İslâm*, Ali Seydi tarafından hazırlanan *Târîh-i İslâm* (Koray, 1952: 57), Ali Nüzhet tarafından hazırlanan *Yeni Küçük Târîh-i*

İslâm (Ali Nüzhet 1227, 1327, 1330) bu metotla hazırlanan kitaplardan bazılarıdır.

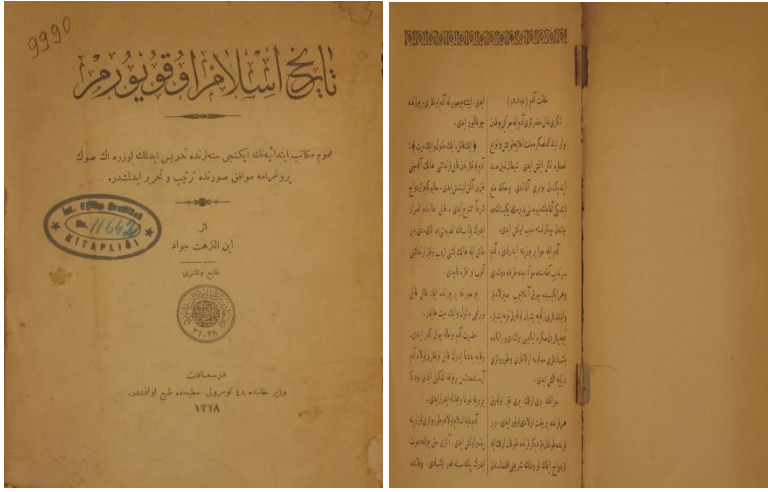
1. İbnü'n-Nüzhet Cevâd

Kimliği konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte coğrafya başta olmak üzere tarih ve dinî alanlarda önemli eserleri olan İbnü'n-Nüzhet Cevâd'ın ismi kaynaklarda Ali Cevâd olarak da geçmektedir (Çalışkan, 2019: 13). Ali Cevâd Tosyalı Yanya Defterdarı Reşîd Efendizâde Mehmed Emin Nüzhet Efendi'nin oğlu, meşhur şairlerden Üsküdarlı Sâffî'nin de ağabeyidir (İnal, ty; 1557). İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'de okuyan Ali Cevâd, R. 1296 (M.1880) yılında piyade subayı olarak mezun olmuş daha sonra askerî ve mülkî okullarda coğrafya (Ceylan, 2018: 242-243) ve Tarih muallimliği (BOA. MF. İBT. 50-80) yapmıştır Ali Cevâd, muallimliğinin yanı sıra askerî görevlerde de bulunmuş sırasıyla piyade yüzbaşısı, piyade kolağası, Hamidiye Taburu binbaşısı ve Bursa Redif Alayı kaymakamı olmuştur (Başar, 2009; 268). II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra sürgüne gönderilen Ali Cevâd, genel aften yararlanarak İstanbul'a dönmüş 1908 yılında emekli olmuştur (İhsanoğlu vd. 2000: 460). 1916 yılında vefat eden Ali Cevâd, Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir (Mehmet Tahir, 1975: 30).

20. yüzyılın başlarında akademik düzeyde yapılan ilk coğrafya çalışmalarında yer alan Ali Cevâd, bu sahada önemli eserler vermiş ve bu eserleriyle Türkiye coğrafyasına önemli katkılar sağlamıştır (Ceylan, 2018:246-253). Tarih sahasında ve dinî sahada da eserler vermesine rağmen *Memâlik-i Osmaniye'nin Târih ve Coğrafya Lügati* isimli eseri onun coğrafyacı kimliğini öne çıkarmıştır Ali Cevâd, İslâm Tarihi ve Osmanlı Tarihi alanında da eserler kaleme almıştır. *Ravzatü'l-Enbiyâ, Mükemmel Osmanlı Târîhi, Şehzade Şehîd Mustafa, Târîhin Kanlı Sayfaları, Târîh-i Vaka-i Mühimme, Muhtasar Târîh-i İslâm, Musavver Târîh-i İslâm ve Mehd-*

i Medeniyet-i Arabistan (Ağırman, 2005: 492; Başar, 2009: 268) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

2. İbnü'n-Nüzhet Cevâd'ın *Târîh-i İslâm Okuyorum* adlı İslâm Tarihi Kitabı

Resim 1: Kitabın kapağı Resim 2: Kitabın ilk sayfası

Târîh-i İslâm Okuyorum kitabının kapak sayfasında yer alan “*Umûm Mekâtib-i İbtidâiyenin ikinci senelerinde tedrîs edilmek üzere son proğrama muvâfık sûrette tertîb ve tahrîr edilmiştir*” kaydından da anlaşıldığı üzere kitap, Umûm Mekâtib-i İbtidâiyе'nin ilk kademesi olan Devre-i Ülâ'nın 2. sınıfında okutulmak üzere 1913 yılında yayımlanan Tedrîsât-ı İbtidâiye Kânûn-ı Muvakkatı ders müfredatına uygun olarak hazırlanmıştır. R. 1328 (M.1912-1913)'de İstanbul'da Vezir Hanı'ndaki 48 numaralı matbaada basılan kitap-her bir sayfa iki sütuna bölünmüş halde- toplam 30 sayfadan oluşmakta olup küçük boydudur. Eserin farklı kütüphanelerde nüshalarına rastlanmaktadır. Bu çalışmada İSAM Kütüphanesine 297.9 NÜZ.T yer numarasına kayıtlı nüshadan yararlanılmıştır.

20. yüzyılın başlarından itibaren etkili öğrenme metotlarından olmak üzere ders kitaplarında harita, şema, fotoğraf, resim vb. görsellerin kullanılması ilköğretim için hazırlanan İslâm Tarihi ders kitaplarında da görülmektedir. Bu kitapta *Medâin'deki Kistrâ-yı Acem'in Sarayının Harâbesi, Medîne-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme, Câmî-i Ömer, Şâm-ı Şerîf, Bağdâd, Kurtuba Câmii, el-Hamrâ Sarayı, İşbiliyye'de el-Kasr Sarayı* olmak üzere 9 görsele yer verilmiştir.

Târîh-i İslâm Okuyorum kitabı *bâb* (bölüm)lara ayrılmış olup birinci bölüm hariç diğer bölümlerin başında numaralandırma yapılmıştır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümden sonra, bir bölüm başlığı altında olmaksızın, "İslâm Medeniyeti" başlıklı bir kısım vardır. Bölümler ve içerdikleri konular şunlardır:

Birinci Bölüm²	<ol style="list-style-type: none">1. Hilkat-i Âdem ('aleyhisselâm)2. İlk Kâtil, İlk Maktûl ve İlk Meyyit3. Kâbe'nin Binâsı4. İdrîs ('aleyhisselâm)5. Tûfân-ı Nûh6. Âd ve Semûd Kavîmleri7. İbrâhim ('aleyhisselâm)8. Kureyş Kabîlesi9. Fîl Vak'ası ve Abdülmuttalib
----------------------------------	---

² Kitapta bölüm numarası ve bölüm başlığı konulmamıştır.

	10. Hârikulâde Vekâyi', Vilâdet-i Muhammediye, Sabâvet-i Muhammediye, Şebâbet-i Muhammediye
Bâb-1 Sâni (Zuhûr-ı Dîn- i İslâm)	1. Nübüvvet-i Muhammediye 2. İlk Hicret, Medine'de Dîn-i İslâm 3. Hicret-i Seniyye 4. Gazavât, Haccü'l Vedâ ve İrtihâl-i Nebî 5. Kur'ân-ı Kerîm 6. Hadîs-i Şerîf 7. Evlâd-ı Kirâm 8. Ezvâc-ı Mutahharât
Bâb-1 Sâlis (Devr-i Hulefâ; Hulefâ-yı Râşidîn)	1. Hazret-i Siddîk-ı A'zam 2. Hazret-i Ömerü'l-Fârûk 3. Hazret-i Osman Zinnûreyn 4. Hazret-i Ali 5. Hulefâ-yı Emevî 6. Hilâfet-i Âl-i Abbâs 7. Endülüs Devlet-i Emeviyyesi
Bâb-1 Râbi' (Tevâif-i Mülûk)	1. Tevâif-i Mülûk 2. Benî Ağleb Devleti 3. Devlet-i Fâtımiyye

	<ol style="list-style-type: none">4. Devlet-i Eyyûbiye5. Âl-i Büveyh Devleti6. Devlet-i Selçûkiyye7. Tatar Hanları8. Cengiz ve Âl-i Cengiz9. Timurleng
--	---

Değerlendirme ve Sonuç

II. Meşrûtiyet dönemi ilköğretiminde İslâm Tarihi konuları, daha önceki dönemlerde de olduğu gibi İslâm Tarihi adını taşıyan bir ders başlığı altında değil, Malumât-ı Diniyye ve Tarih dersi içinde üniteler halinde işlenmekteydi. Bununla birlikte İslâm Tarihi konularının okutulması için müstakil kitaplar hazırlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde rüşdiyelerde tarih ve coğrafya öğretmenliği yapan İbnü'n-Nüzhet Cevâd tarafından ilköğretimde okutulmak üzere hazırlanan *Târîh-i İslâm Okuyorum* bu kitaplardan biridir.

Târîh-i İslâm Okuyorum isimli kitapta, ilköğretimin ilk kademesinde okutulmak üzere hazırlandığı için öğrencilerin yaş özellikleri ve hazırbulunuşlukları göz önünde tutularak oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Tarihî olay ve kişiler ile ilgili bilgiler akılda kalacak şekilde oldukça kısa bir biçimde aktarılmıştır.

Târîh-i İslâm Okuyorum isimli kitapta öğretim metodu olarak her ne kadar “sunuş yoluyla öğretim metodu” kullanılmışsa da konuların hemen ardından öğrencilerin bilgilerini pekiştirmek

gayesiyle cevabı birkaç kelimedenden oluşan *vazife* başlığı altında soru cevap bölümü bulunmaktadır. Kitabın bazı yerlerinde, öğrencide hem merak uyandırmak hem de bıkkınlığın önüne geçmek için İslâm Tarihi temalı görsellere yer verilmiştir.

II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi yazımında yeni bir metot olarak kaynak gösterimi sayfa içinde veya sayfa sonunda dipnot olarak uygulanmıştır (Çoğ, 2004: 142). İbnü'n-Nüzhet ise bilgi kaynaklarını göstermek amacıyla, sayfa altında dipnot kullanmamış kitap sonunda da kaynakçaya yer vermemiştir.

Târîh-i İslâm Okuyorum isimli kitapta geleneksel dinî terminoloji kullanılmıştır. *Hazret-i Peygamber'in mübârek ağızlarından, Fahr-i Kâinat-ı 'Aleyhi Ekmel-i Tahiyât Efendimiz Hazretleri, Eşref-i Benî Âdem Hazretleri* örneklerinde olduğu gibi saygı ifadesi, çoğul eki ile ifade edilmiştir.

Yazar, klasik İslâm Tarihi ve II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi yazıcılığında olduğu gibi İslâm Tarihi'ni insanlığın atası ve ilk peygamber olan Hz. Adem ile başlatmış, Hz. Muhammed de dahil, peygamberlerden bahsederken, peygamberlik dinî teması esas olmak üzere peygamberlerin insanî ve sosyal yönüne dikkat çekmiş, insanlık tarihine katkıları üzerinde durmuştur. Ayrıca İslâm Tarihi'nde yaşanan olaylar sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmiştir.

II. Meşrûtiyet dönemi İslâm Tarihi yazıcılığında görülen kitabın içinde veya sonunda İslâm medeniyetine yer verilmesi geleneği bu kitapta da görülmekte olup kitabın sonunda *İslâm Medeniyeti* başlıklı bir konuya yer verilmiştir. Konunun içeriği ve anlatımında kullanılan dil öğrencilerin eğitim öğretim kademelerinin üzerindedir. Ayrıca konunun sonunda *Vazife* kısmının bulunmayışı bu kısmın öğrenciler için değil, dersin öğretmenine materyal olarak hazırlandığını düşündürmektedir. Bu

kısımda İslâm medeniyetinin oluşumu, nitelikleri, Batı karşısındaki üstünlüğü ile günümüz Avrupası'nın oluşumundaki katkıları üzerinde durulmuştur.

Kaynakça

Ağırman, Cemal (2005). "Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdarî, Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler". *Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004) Bildiriler*. (Ed. Zekeriya Kurşun vd.). İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları. C.2, s. 485-512.

Akyüz, Yahya (1997). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Ali Nüzhet (1227). *Yeni Küçük Târîh-i İslâm*. İstanbul: Hürriyet Matbaası.

Ali Nüzhet (1327). *Yeni Küçük Târîh-i İslâm*. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Ali Nüzhet (1330). *Yeni Küçük Târîh-i İslâm*. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Ali Seydi (1326). *Târîh-i İslâm*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

Baş, Eyüp (2011). "Bir Akademik Disiplin Olarak İslâm Tarihi". *Dini Araştırmalar*. C.14, S.39, s. 20-49.

Başar, Fahameddin (2009). "Üsküdar'da Medfun Tarihçiler". *Üsküdar Sempozyumu (6-9 Kasım 2008) Bildiriler*. (Ed. Zekeriya Kurşun vd.). İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları. C. 6, s.249-275.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Nezâreti, Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kalemî [MF.İBT]*. No.50, Gömlek No. 80.

Bursalı Mehmed Tahir (1975). *Osmanlı Müellifleri*. (Haz. İsmail Özen). C.3, İstanbul: Meral Yayınevi.

Gelişli, Yücel (2002). Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri. *Türkler Ansiklopedisi*. C.15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 35-43.

Hızlı, Mefâil (2008). "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 17, S.1, s.25-46.

Ceylan, Mehmet Akif (2018). "Ali Cevad'ın Hayatı ve Türkiye Coğrafyası'na Katkıları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.11, S.61, s.241-254.

90

Çalışkan, Hamit (2019). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Geçiş Döneminde Kullanılan Coğrafya Ders Kitaplarının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çoğ, Mehmet (2004). *II. Meşrûtiyet Dönemi İslam Tarihçiliği (1908-1918)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğanay Kaya, Fatma (2010). Rüştîye Mekteplerinde Tarih Dersi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. S. 25, s. 107-119.

İbnü'n-Nüzhet Cevâd (1328a). *Târîh-i İslâm Okuyorum*. Dersaadet: Vezir hanında 48 Numaralı Matbaa.

İbnü'n-Nüzhet Cevâd (1328b). *Telhîs-i Târîh-i İslâm*. Dersaadet: Vezir hanında 48 Numaralı Matbaa.

İbnü'n-Nüzhet Cevâd (1329). *Târîh-i İslâm'a Bir Nazar*. İstanbul: Kasbar Matbaası,

İhsanoğlu, Ekmeleddin vd. (2000) .*Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*. C.2, İstanbul: İslam Tarihi, Sanat ve Kültür araştırma Merkezi.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (t.y). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. C. 3 /7.

Kırmit, Ömer Faruk (2020). *Lise Tarih Ders Kitaplarında İslam Tarihi Konu Anlatımı (1923-1960)*,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Koray, Enver (1952). *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Maârif-i Umûmiye Nezâreti (1329a). *Tedrîsât-ı İbtidâiye Kânûn-ı Muvakkatı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Maârif-i Umûmiye Nezâreti (1329b). *Mekâtib-i İbtidâiyyede Ders Müfredatı: Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Maârif-i Umûmiye Nezâreti (1329c). *Mekâtib-i İbtidâiyyede Ders Müfredatı: 3,4,5,6 Dershane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mahmud Cevâd (1338). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. Matbaa-i Âmire.

Ek-1: Eserin Latin Harflerine Çevirisi

TÂRÎH- İ İSLÂM OKUYORUM

Umûm Mekâtib-i İbtidâiyenin İkinci Senelerinde Tadrîs Edilmek Üzere Son Programa Muvâfık Sûrette Tertîb ve Tahrîr Edilmiştir.

Eser

İbnü'n-Nüzhet Cevâd

92

Tâbî' ve Nâşiri

Tefeyyüz Kütüphânesi

Dersaâdet Bâb-ı âlî Caddesi'nde Numero 36, 37

Dersaâdet Vezir Hanı'nda 47 Numerolu Matbaada Tab' Olunmuştur.

1328

[3] Hilkat-i Âdem ('Aleyhisselâm)

Tanrı Teâlâ hazretleri Âdem ile Havvâ'yı yoktan var ettikten sonra Cennet-i A'lâ'ya koymuş ve envâ-i nimetlere nâil etmiş idi. Şeytânü'l-la'în hased ettiğinden bunları aldattı ve Hakk'ın menettiği ağacın meyvesini yedirmekle ikisinin de Cennet'ten çıkarılmasına sebep olmuş idi.

Âdem ile yeryüzüne indirildi. Âdem Serendib Adası'na, Havvâ Cidde tarafına düştü ve her ikisi de çok ağlayıp sızladılar ve işledikleri zelleye pişman olarak tevbe ettiler. Nice yıllardan sonra ikisi birleşti ve birlikte yaşadıkları müddetçe evlatları ve torunları dünyâya gelmiş idi.

Havvâ'nın biri erkek biri kız olarak her karında bir çift evlâdı olur idi. Ve bir karında doğan kız diğer karında doğan erkek ile izdivâç etmek o vaktin şerîatı iktizâsından idi. İşte bu sûretle Âdemoğulları yeryüzünde çoğalıyor idi.

İlk Kâtil, ilk Maktûl ve İlk Meyyit: Âdemoğullarından Kâbil karındaşı Hâbil'in alacağı kızı almak istemiş idi. Halbûki bu izdivâç şer'an memnû idi. Kâbil inadında ısrar ederek babasının nasîhatini de dinlemedi ve bir taş ile Hâbil'in başını ezip ve kız karındaşını alıp uzaklara kaçtı.

Bu sûretle yeryüzünde ilk kâtil Kâbil ve birinci maktûl ve ilk meyyit Hâbil'dir.

Hazret-i Âdem bu hâle çok keder etti. Ve Kâbil'e beddua ederek Kâbil oğulları evlâdları, evlâd-ı Âdem arasında düşman bir fırka teşkîl eyledi ve dâimâ birbiriyle kavga ve mücâdele ederler idi.

Âdem 'aleyhisselâm evlâdı ve torunları üzerine peygamber olmuş idi. Onları Hakk yoluna da'vet ederek bin sene kadar yaşadı.

Vefâtında [4] Serendib Adası'na defnolundu. Bir yıl sonra Havvâ anamız Cidde'de vefât etmiştir.

Kâ'be'nin Binâsı: Âdem 'aleyhisselâmın Şît nâm oğluna peygamberlik geldi. Şît 'aleyhisselâm Kâbe'yi taş ve balçıktan binâ etmiş idi.

İdrîs 'Âleyhisselâm: Âdemoğulları yeryüzünde çoğalıp bir kısmı âsî olmuş ve putlara tapmağa başladıklarından Cenâb-ı Allah, İdrîs 'aleyhisselâmı bunlara peygamber göndermiş idi.

Hazret-i İdrîs âsîlere doğru yolu gösterdiği gibi insanlığa lâzım olan elbise dikmeği yazı yazmağı öğretti.

İdrîs 'aleyhisselâmı Cenâb-ı Hakk diri iken göğе çekmiştir. İnsanlar ibtidâları mağara ve koğuklarda yaşarlar ve elbise yerine hayvan postları giyerler ve dâimâ kulübelerini de bataklıklar ve göller içinde yaparlardı.

Vazîfe 1: 1. İlk yaratılan insan kimdir? 2. İlk yaratılan kadın kimdir? 3. Bunlar nerede yaşıyorlar idi? 4. Cennet'ten niçün çıktılar? 5. Nereye indiler? 6. İnsanlar ne veçhile çoğaldılar? 7. Yeryüzünde ibtidâ kim ölmüştür? 8. İlk kâtil kim idi? 9. İlk insan, ilk kâtil, ilk maktûlü söyleyin? 10. Âdem 'aleyhisselâm kaç yıl yaşadı? 11. Mezarı nerededir? 12. Havvâ'nın mezarı nerededir? 13. Kâ'be'yi kim yaptı? İnsanlardan diri iken göğе çekilen kim idi? 14. İdrîs Peygamber insanlara neler öğretti? 15. İnsanlar ibtidâları nerelerde iskân ediyorlardı? 16. Ne giyerler idi?

Tûfân-ı Nûh: Nûh Peygamber zamânında âdemoğulları çoğalıp yeryüzünün her cihetine dağılmışlar, köy ve kasaba te'sîs etmişler idi. Bununla beraber Hakk'ın emrini tutmayıp doğru yoldan çıkararak Allah'a âsî olmuşlardı.

Nûh Peygamber bunları ıslâh için çok çalıştı ve bu uğurda dövüldü sövüldü ise de yine fütûr getirmeyip kavmini da'vetinden geri kalmaz idi. Nihâyet seksen kişiden başkası îmâna gelmediğinden Hakk Teâlâ yeryüzünü suya gark [5] etti. Sular en yüksek tepeleri bile aştı. Bu hâl beş aydan ziyâde sürmüştü idi. Buna Nûh Tûfânı derler.

Hazret-i Nûh ile müminler Nûh'un emr-i Hakk'la yapmış olduğu gemiye binerek kurtulmuşlardır. Gemide müminlerin cümlesi telef olup yalnız Nûh'un üç oğlu hayatta kalmışlar idi ki sonradan insanlar bu üçünden türemiştir. Bunun için Nûh'a İkinci Baba derler.

Tûfân ile Âdem'in yaratılması arasında 15 asır geçmiştir. Tûfân bittikten sonra Nûh'un teknesi Cudi Dağı'na inmiş idi. Dağın dibinde Semânîn isminde bir köy yaptılar.

Âd ve Semûd Kavimleri: Tûfân'dan sonra yine insanlar azdılar içlerinde fenâlık çoğaldı. İlâh'ı tanımaz oldular. Bunlar içinde en ziyâde fenâlığı irtikâb edenler Âd ve Semûd kavimleri idi. Cenâb-ı Hakk kavm-i Âd'a Hûd ve kavm-i Semûd'a Sâlih peygamberleri göndermiş idi. Bunlar da yola gelmediler ve peygamberlere çok ezâ ve cefâ ettiler. Nihâyet bu kavimler gadaba uğradılar. Kavm-i Âd'ı bir şiddetli rüzgâr ve Semûd'ı dehşetli sadâ helâk etmiştir.

Vazîfe 2: 1.Tûfân nedir? 2. Ne sûretle vukû' bulmuştur? 3. Nûh 'aleyhisselâm nasıl kurtuldu? 4.Tûfân ne kadar sürdü? 5. Nûh teknesi nereye inmiştir 6. Nûh'a niçün İkinci Baba derler? 7. Hilkat-i Âdem ile Tûfân arası kaç yıldır? 8. Kavm-i Semûd'a kim peygamber idi? 9. Kavm-i Âd'ın peygamberi kim ve kavm-i Semûd'un peygamberi kim idi. 10. Bunlar ne sûretle helâk oldular?

İbrâhim ‘Aleyhisselâm: İbrâhim ‘aleyhisselâm nesli ‘İbrânî’dir. Bağdâd ile Şâm arasındaki çölde ikâmet eder ve kabîlesinin riyâsetini îfâ ederdi. Bir aralık Bâbil’deki Nemrûd’ı dîne da’vet için taraf-ı Hakk’tan peygamber ta’yîn olunarak Nemrûd’u doğru yola sevk etmek istemiş ise de Nemrûd müşârün-ileyhi ateşe atmağa teşebbüs ederek îmâna gelmemiş idi. [6] İbrâhim, oğlu İsmâil’i Mekke’nin olduğu mahale getirip bıraktı. İsmâil ‘aleyhisselâm orada büyüyüp Araplardan kız aldı orada oğlu, torunu çoğalıp Arap kavminin büyük bir şu’besinin cediti oldu. İşte Peygamberimizin soyu olan Kureyş kabîlesi İsmâil ‘aleyhisselâmın torunları idi.

Kureyş Kabîlesi: İsmâil ‘aleyhisselâm Mekke’de Cürhüm kabîlesinden kız alıp orada evlâd sâhibi olmuş ve her bir oğlu birer kabîlenin cediti olarak bu veçhile evlâd-ı İsmâil arz-ı Hicaz’da çoğalarak Mekke’ye sâhib olmuşlar idi. Teşkil ettiği soya da Arab-ı Müsta’rabe derler.

Evlâd-ı İsmâil’den Fihrin, Kureyş’te ayrıca bir büyük kabîlenin reisi oldu. Ve evlâdı ve ahfâdı dallanıp budaklanarak Kabîle-i Kureyş gâyet kalabalık bir familya hâline geldi.

Hazret-i Fahr-i Âlem sallallahü ‘aleyhisselâm Kureyş kabîlesinin Adnân şu’besinin Hâşimî kolundan gelmiştir ve Âdem’den beri gelen nûr-ı Muhammedî kabîle içinde Efendimizin dedeleri alnında görülüyor ve kabîle kollara şu’belere ayrıldıkça ecdâd-ı peygamberi olan zât alnındaki o lekelerden seçiliyordu idi.

Fîl Vak’ası ve Abdülmuttalib: Öteden beri Kâbe’nin muhâfazası ve Mekke’nin riyâseti Kureyş kabîlesine münhasır idi. Bu cihetle Kureyşler Araplar beyninde pek imtiyâzlı ve i’tibârlı bir kabîle idi. Mekke riyâseti Abdülmuttalib’e geldiği zamân Yemen’den Ebrehe isminde birisi askerlerle gelip Kâbe’yi yıkmak

istemiş idi ve askerinin önünde büyük bir fil vardı. Bu filden dolayı bu askere Ashâb-ı Fîl derler.

Ebrehe Mekke'ye girmezden evvel Ebâbîl kuşlarının emr-i Hakk'la bıraktığı taşlar ol kavmi helâk etmiştir. Ebrehe askerinin helâki üzerine Mekke [7] kurtuldu. Araplar bu seneye Fîl Senesi diye isim koydular; Zira Araplar her seneyi böyle meşhûr vukû'âtle bilirler idi. Târîh başları yoktu.

Hârikul'âde Vekâyi': Târîh-i mîlâdînin beş yüz yetmiş birinci senesi nîsânı içinde yeryüzünde pek büyük vak'alar zuhûr etmiş idi. Bunların cümlesinin bir âna tesâdüf etmesi herkesi şaşırttı ve korkuttu.

Resim 1: Medâin'deki Kisrâ-yı Acem'in sarayının harâbesi

Mecûsîlerin bin yıldan beri yanmakta olan ateşgedeleri birdenbire sönuverdi. Semâve Gölü yere batıp diğerk bir mahalde yeniden bir göl [8] çıktı. Acem Pâdişâhı'nın Medâyin'deki cesîm sarayının şehneşînleri yıkıldı. Hâsılı cihân halkını büyük bir hayret istîlâ edip bunun esâsını bir türlü anlayamadılar. Bazı büyücüler büyük bir vak'aya, bir inkılâba delâlet ettiğini haber vermişlerdir.

Vazîfe 3: 1. İbrâhim 'aleyhisselâm hangi nesildendir? 2. Hangi kavme ba's olunmuştur? 3. Nerede ikâmet ederdik? 4. Oğlu kim idi? 5. Kureyş kabîlesi kimin zürriyetidir? 6. Nerede bulunuyorlardı? 7. Bu kabîle niçün i'tibârlı idi? 8. Fahr-i Âlem'in

dedeleri ne ile belli olur idi? 9. Niçün nesl-i İsmâil'e müsta'rabe derler? 10. Abdülmuttalib kim idi? 11. İbrâhim kimdir? 12. Ve nereden gelmiştir? 13. Ashâb-ı Fîl kime derler? 14. Ashâb-ı Fîl nasıl helâk oldu? 15. Bu seneye ne derler? 16. 571 senesi nîsânında ne gibi vak'alar oldu? 17. Büyücüler buna ne derler?

Vilâdet-i Muhammediye: İşte hârikulâde hâlerin zuhûru bâ'is-i sa'âdet-i dâreyn olan Fahr-i Kâinat-ı 'aleyhi ekmelü't-tahiyât Efendimiz hazretlerinin dünyâyâ teşrîflerini haber veren vekâyi'-i fevk'alâdeye işâret ve alâmet idi

Fahr-i Kâinat, Abdullah'ın oğlu Abdullah'ın sulbünden Mekke'de dünyâyâ geldi. Vâlideleri Âmine binti Vehb, gebelik zahmını çekmemiş ve doğururken hiçbir ağrı sızı duymamıştır.

Sabâvet-i Muhammediye: Hazret-i Muhammed 'aleyhisselâm vâlidesi tarafından bedevî bir süt anaya tevdi edildiğinden birkaç sene Benî Sa'd diyârında yaşamış ve altı yaşında iken vâlidesi Âmine vefât ederek dedesi Abdülmuttalib bağrına basmış idi. Abdülmuttalib'in vefâtında himâyet ve sahâbetini amucası Ebû Tâlib deruhde etti.

Şebâbet-i Muhammediye: Hazret-i Muhammed şebâbet âlemine geldiği zamân Hadîce isminde zengin ve dul hatun ile izdivaç eyledi ve bu kadının mâlıyla ticâret için Şâm-ı şerîfe azîmet etti ise de yolda Nastûra ismindeki bir râhibin ihtârı üzerine geri dönmüştür. Ve evvelce de bir defa amucası ile birlikte ticârete çıkmışlar ve ol vakitte Râhib [9] Bahîra'nın tavsiyesi üzerine avdete mecbûr olmuş idi. Ahlâkının güzelliği, doğruluğu sebebiyle kabîlesi ve belki umûm Arap milleti içinde Hazret-i Muhammed 'aleyhisselâm pek sevimli ve i'tibârlı idi. Bir müşkil iş zuhûrunda kendisine mürâca'at ederler ve tedbîriyle amel ederek müstefid olurlar idi.

Hakk Teâlâ Hazretleri Habîb-i Ekrem'in nûrunu nice bin asırlar evvel halk buyurmuş o zamândan beri evlâdan evlâda intikâl ederek nihâyet sâhibinin alnında karar kılmış idi.

Âhir zamânda Hâtemü'l-Enbiyâ'nın geleceği kütübü'l mukaddesede mevcûd olduğu gibi Arabistan'da teşrîfinin yakın olduğunu bilenler dahi var idi.

Hatta bu gelecek Peygamberin Kureyş içinde ahlâkının güzelliği ve doğruluğu cihetiyle mahbûb-ı kulûb olan Hazret-i Muhammed olduğunu kestirenler bile vardı.

Hazret-i Muhammed 'aleyhisselâm kırk yaşına yaklaştığı zamâlar kendinde bazı hârikulâde hâller zuhûra gelir idi. Mesela kulağına yâ Muhammed deyü bir ses gelir ve gözüne bazı hayâlât görünür idi. Bu hâller ol Hazret'e bazı mertebe havf ve dehşet verdiğinden Hazret-i Hadîce'ye beyân-ı hâl ile dertleşir ve hâleşir idi. İşte bu gibi hâlât, vehm ve hayâlât olmayıp nübüvvet-i Muhammediye'nin mukaddimleri ve müjdecileri idi.

Vazîfe 4: 1. Fahr-i kâinât'ın dünyâyâ geldiğini beyâ eden işâret ve alâmetler ne idi. 2. Hazret-i Muhammed'in babası kim idi? 3. Vâlidesinin ismi ne idi? 4. Büyük pederleri kim idi? 5. Nerede büyüdü? Vâlidesi vefât ettikten sonra kimin yanına gitti? 6. Abdülmuttalib'den sonra sahâbet eden kimdi? 7. Kimi nikâh ile aldı? 8. Ticâet için nereye gitti? 9. Şâm'a girmemeyi kim tavsiye etti? 10. Hazret-i Muhammed'i niçün severler idi? 11. Kırk yaşına yakın ne gibi hâller vukû'a gelir idi? 12. Bu hâller neye delâlet ederdi?

[10] İkinci Bâb

Zuhûr-ı Dîn-i İslâm

Nübüvvet-i Muhammediye: Eşref-i Benî Âdem hazretleri kırk yaşına bastıklarında kendilerine nübüvvet geldi ve yeni bir şerî'atle ins ve cinne ba's olundu. Bu dîne Dîn-i İslâm ve dâhil olanlara Müslümân derler. En evvel Müslümân olan erkeklerden Hazret-i Ebû Bekirü's-sıddîk ve kadınlardan Hadîcetü'l-kübrâ ve çocuklardan Hazret-i Ali radiyallahu anhüm hazretleridir.

Hazret-i Peygamber üç yıl kavmini gizli gizli dîne da'vet eder idi. Üç seneden sonra âşikâre da'vet için âyet nâzil olduğundan artık âşikâre olarak halkı da'vete başladı. İste bu hâl de risâletin başlangıcıdır.

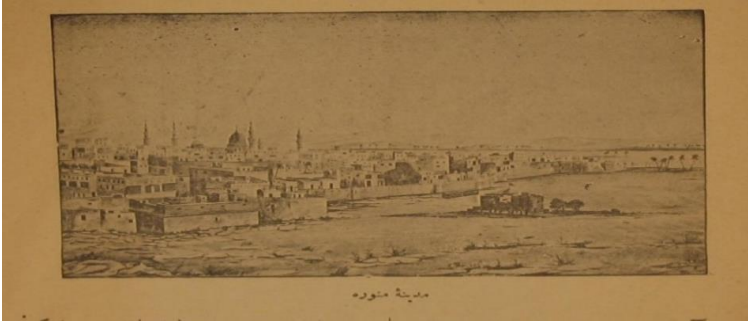
Müslümânlar günden güne çoğalıyorlar idi bu sebeble Dîn-i İslâm da kuvvet bulmağa başladı. Hele Hazret-i Hamza ve onu müteâkib Hazret-i Ömer'in İslâm olmaları Müslümânlar için bütün bütün kuvvet-i kalb oldu. Âşikâre ezan okumağa ve cemaatle namâz kılmağa başladılar.

İlk Hicret: Müslümânların çoğalması Mekke'de müşriklerin pek ziyâde canlarını sıkıyor idi. Hele kendi dînlerinin bâtil olduğuna dâir nâzil olan âyet-i kerîmeden büsbütün hiddetlendiler ve artık İslâmlara hakârete ve ezâ ve cefâyâ başladılar. Bunun üzerine isteyenlerin Habeş'e hicret etmeleri fermân buyruldu. Bu cihetle birçok Müslümânlar âileleriyle birlikte Habeşistan'a giderek orada hüsn-i kabûl ve i'tibâr görmüşlerdir.

Kureyş müşrikleri Müslümânları daha ziyâde sıkıştırmak için Hâşimîlerle kat-ı münâsebet ederek alış verişi ve onlarla lutf ve ihtilâtı kestiler. İslâmlar Şa'b-ı Ebû Tâlib denilen mahallede dört sene mahsûr gibi kaldı.

Medîne'de Dîn-i İslâm: İslâmiyet Medîne'ye dahi intişâr eyledi ve az zamân içinde Medîne'nin Evs ve Hazreç kabîlesi kâmilen Dîn-i İslâm'ı kabul ederek Müslümânlara yardım etmeği ve Medîne'ye Hicret-i seniyye vukû' bulur ise yer göstermeği ta'ahhüd eylediler. [11] İlk defa Müslümân olan Medîneliler memleketlerine avdetlerinde neşr-i Dîn-i Mübîn için çok gayret etmişlerdir. Bu aralık Hazret-i Hadîce ve Ebû Tâlib birbirini müteâkib rihlet ettiklerinden bu senenin ismine de Senetü'l Hüzn denilmiştir.

Hicret-i Seniyye: Medîne'de İslâmiyet'in kuvvetlenmesi üzerine Mekke'de bulunan Müslümânların Medîne'ye hicretleri karar tahtına alındı ve yavaş yavaş herkes Medîne yolunu tuttular. En nihâyet Hazret-i Peygamber ile Ebâ Bekir es-Sıddîk ber-mûcib-i vahy-i İlâhi Mekke'den Medîne'ye hicret buyurmuşlardır.

Resim 2: Medîne-i Münevvere

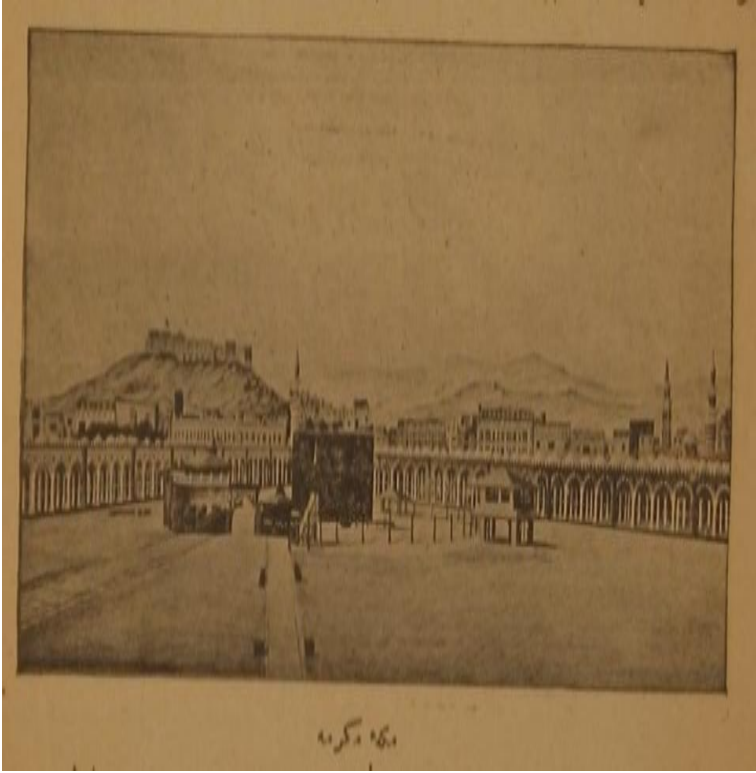
Ehl-i Medîne, Resûlullah'ın vusûlü günü âdetâ bir bayram gibi şenlik yapmışlar ve ilâhi ve kasîdelerle karşılamışlardır. Mescîd-i Kubâ'yı te'sîs eyledikten sonra Medîne'de Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin hânesine misâfir oldular ve bir müddet orada kaldılar. Bu hicrete Hicret-i Sâniye derler.

[12] **Vazîfe 5:** 1. Nübüvvet kaç yaşında geldi? 2. İlk defa kimler Müslümân oldular? 3. Risâlet-i Muhammediye ne zamândır? 4. Ne vakit âşikâre namâz kılınmağa başladı? 5. İlk defa nereye

hicret ettiler? 6. Kureyş niçün Müslümânlarla kat'-ı münâsebet eylediler? 7. İslâmlar nereye kapandılar? 8. Medîne'de İslâm ne sûretle intişâr eyledi 9. Hangi kabîlelerde İslâmiyet intişâr etti? 10. Senetü'l Hüzn niçün denilir? 11. İkinci hicret nereye vukû' buldu? 12. Medîne'de nereye misâfir oldular? Evvela hangi mescîdi te'sîs ettiler?

Gazâvât: Hicret-i seniyyenin yılında müşriklerle gazâ için emr-i ilâhî sudûr ettiğinden Hazret-i Peygamber ashâb-ı kirâm ile birçok kere müşriklerle gazâ etmişlerdir.

Gazâların en meşhûrları Bedir, Uhud ve Hendek gazâlarıdır. Bedir'de Ebû Cehîl-i la'în tepelendi. Uhud'da Hazret-i Hamza şehîd oldu.

Resim 3: Mekke-i Mükerreme

Hendek cenginden sonra tecâvüzî harekete başladılar hatta Hudeybiye Mütârekesi'nin senesinde dehşetli [13] bir ordu ile Mekke üzerine hareket olunarak bir cihetten sulhen diğer cihetten harben Müslümânlar Mekke'ye dâhil olarak ol belde-i mübâreke Müslümânların eline geçti. Mekke'nin fethinde umûmen müşriklere afv-ı umûmî i'lân olundu. Reîs-i müşrikîn olan Ebû Süfyân ile daha bazı kimseler İslâm ile müşerref olduğu gibi Syyidü'l- mücâhidîn hazretlerinin hüsn-i mu'âmelesini, merhametini görenler birer birer İslâm'a dâhil olmuşlardır.

Mekke'nin fethinden Taîf, Huneyn gibi birkaç gazâ daha vukû'a geldi. Bu cihetle Arabistan'ın her yerinde Müslümânlık intişâr ederek İslâmlar çoğaldı ve Dîn-i Mübîn'i takviye için cihet-i ashâptan münâsipleri gönderildi.

Haccü'l- Vedâ ve İrtihâl-i Nebî: Hicretin onuncu yılında Hazret-i Peygamber yüz yirmi bin huccâc ile son haccını îfâ etmek üzere Mekke-i Mükerreme'ye azîmet buyurdular. Ve bu hac esnâsında Müslümânlara birçok nasîhatler ve vasiyetler ederek vefâtlarının yakın olduğunu ümmetine haber verdiler. Ve onuncu sene-i hicriyenin rebîü'levvel ayının on ikinci gecesi âlem-i bekâya rihlet ettiler.

Bu kara haber ümmet-i Muhammed'e pek ziyâde te'sîr göstermiş idi. Sevgili Peygamberlerinden ayrıldıklarına sahâbe-i kirâm çok teessüf ettiler, ağladılar, sızladılar ve bundan sonra Kur'ân-ı Kerîm'i rehber ittihât ile Dîn-i Mübîn'in takviyesine çalıştılar.

Kur'ân-ı Kerîm: Kur'ân-ı Kerîm âyet âyet nâzil olarak yirmi üç senede tekâmül olmuş Müslümânların dünyevî ve uhrevî bir rehber-i hidâyetidir. Ulûm-ı evvelîni ve âhirîni câmi'dir. Ayetler

parça parça tomarlar üzerinde zeylî olduğu hâlde Hazret-i Sıddık zamân-ı hilâfetinde hepsini bir yere cem' ile Mushaf-ı Şerîf vücûda gelmiş ve Hazret-i Osman Mushaf-ı Şerîf nüshalarını çoğaltarak etrâfa göndermiştir.

Hadîs-i Şerîf: Hazret-i Peygamber'in mübârek ağızlarından çıkan kelâm-ı hakikat beyânıdır ki **[14]** bunlar muhaddis denilen zevâtın hıfzında bulunur ve râvîleri hakkında icrâ-yı tedkîkât edilerek sıhhatine i'tinâ kılınır idi.

Ehâdîs-i şerîfe birçok kitaplarda cem' edilmiş ise de en mühim hadîs kitabı Buhârî-i şerîf ve Müslîm'dir. En çok hadîs rivâyet edenler Hazret-i Ayşe ile Ebû Hureyre ve İmâm Ali hazretleridir.

Evlâd-ı Kirâmı: Hazret-i Peygamber'in Fâtıma, Zeynep, Rukiye Ümmü Gülsüm nâmında dört kızı ile üç oğlu dünyâya gelmiştir. İbrâhim'den mâadâ evlâdının cümlesi Hazret-i Hadîce'den tevellüd etmiştir. İbrâhim'in vâlidesi ezvâc-ı mutahharâttan Mariye-i Kıptiye'dir.

Ezvâc-ı Mutahharât: Hazret-i Peygamber hâl-i hayatlarında menkûha ve câriye olarak on dört kadar kadın almış ise de Hazret-i Hadîce'yi cümleden ziyâde sever ve hâtırlarına riâyet ederler idi. Ve Hadîce'nin sağlığında başkasını almamışlar idi.

Vazîfe 6: 1. Meşhûr gazâlar hangileridir? 2. Bedir'de müşriklerden kim depelendi? 3. Uhud'da kim şehîd oldu? 4. İslâmlar ne zamân ta 'arruza başladılar? 5. Mekke ne sûretle fetholundu? 6. Müşriklere ne yolda mu'âmele edildi? 7. Haccü'l-Vedâ ne yolda ve hangi sene vukû'a gelmiştir? 8. İrtihâl-i Nebî ne zamân vukû' buldu? 9. İrtihâl-i Nebî Müslümânlara ne yolda te'sîr etti? 10. Kur'ân-ı Kerîm nasıl nâzil oldu? 11. Kaç sene sürdü? 12.

Mushaf'ı kim vücûda getirdi? 13. Mushaf'ın nüshaları ne zamân taaddüd eyledi?

[15] Bâb-ı Sâlis

Devr-i Hulefâ

Hulefâ-i Râşidîn, Hazret-i Sıddîk-ı Â'zam: İrtihâl-i tebeyyünden sonra ashâb-ı kirâm, Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk'a biyatle onu halîfe ta'yîn ettiler. Hazret-i Sıddîk hem Efendimiz'in kayınpederi ve hem de aşırı derecede dostu olduğundan herkes bu intihâbı cân u yürekten alkışladılar.

Hazret-i Sıddîk ilk halîfe-i peygamber oldu ve iki sene üç ay makâm-ı hilâfette bulunduktan sonra ve yalancı peygamberleri ve mürtedleri terbiye ettikten sonra irtihâl ederek Ravza-i Mutahhara'ya defin olunmuştur.

Hazret-i Ömerü'l- Fârûk: Hulefâ-yı Râşidîn'in ikincisi Hazret-i Ömer'dir.

Resim 4: Câmi-i Ömer

Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfeti Müslümânların şevket ve kudret devridir. Filhakîka bu halîfe [16] zamânında Müslümânlar Rûm ve İnan gibi iki büyük devletle muhârebe ederek İnan Devleti mahvolmuş ve bütün İnan ile Şâm, Kudüs ve bütün Suriye kıt'ası ve

tâ Kafkas dağlarına varıncaya kadar memâlik-i vesî'a ile Mısır ve Trablusgarb vilâyetleri feth ve teshîr olunarak devlet-i İslâmiye büyük bir devlet hâline tahavvül eylemiş idi. Hazret-i Ömer Kudüs'teki Rûmlara pek büyük müsâ'adede bulunmuş ve orada bir câmi-i şerîf binâ eylemiştir.

Bu kadar fütûhattan toplanan mâl ve mebâliğ ile İslâm'da vüs'at-i maiyşet geldiği gibi hazîne-i beytü'l-mâl-i Müslimîn de ağzına kadar dolmuş olduğundan Hazret-i Ömer erbâb-ı istihkâktan, dul kadınlara, yetimlere, hânedân-ı Ehl-i Beyt'e ma'aşlar tahsîs ve bunlara bakmak üzere bir kalem hey'eti teşkîl eylemiştir. Hilâfetinin onuncu senesi Hazret-i Ömer'i bir demirci çırağı şehîd etmiştir.

Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn: Hazret-i Ömer'den sonra hilâfet dâmâd-ı Resûlullah olan Hazret-i Osman'a intikâl eyledi. Hazret-i Osman gâyet zengîn ve ihtiyâr olup Efendimizin iki kerîmesini aldığı için Zinnûreyn lakabına mazhar olmuş idi. Zamân-ı hilâfeti umûr-u mütegalibelerinin istîlâsı ve fesâd- dâhili ile geçmiş Emevîlere ziyâdece meyletmiş bâhusûs Mervân gibi bir müfside yüz vermesi Mushaf okurken şehâdetini mûcib olmuştur. Hazret-i Osman'ın en büyük hizmeti Mushaf-ı Şerîfleri teksîr etmesidir.

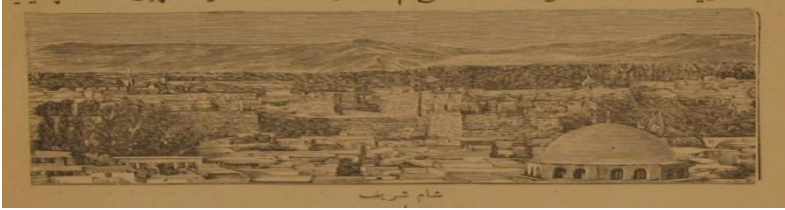
Hazret-i Ali: Hazret-i Osman'dan sonra dâmâd-ı Resûlullah İmâm Ali halîfe ta'yîn olundu. İmâm Ali gâyet âlim ve fâzıl ve bu milletin pek büyük bir âdemi idi. Ve Hazret-i Fâtıma'nın zevci olmak i'tibâriyle dâmâtlık şerefine dahi nâil olmuş idi.

Zamân-ı hilâfeti Şâm valisi Muâviye ile muhârebe ve mücâdelelerle geçti nihâyet ibn Mülcem nâmında bir [17] Hâricînin namâz kılarken hançer gadriyle şehîd oldu (Hicret 40).

Hazret-i Ali'den sonra oğlu İmâm Hasan'ın altı ay kadar makâm-ı hilâfette bulunmuş ise de Muâviye'nin tazyîki üzerine terk-i hilâfete mecbûr oldu. Hazret-i Hasan'ın ferâğıyla Hulefâ-yı Râşidîn devri tamâm olur.

Hulefâ-yı Emevî: Hazret-i Hasan hilâfetten çekilmesiyle Şâm valisi Muâviye bin Ebî Süfyân halife nâmını aldı Muâviye'nin te'sîs ettiği devlete Emevîye Devleti derler. Emevîler 90 seneden ziyâde makâm-ı hilâfette bulundular. Darü'l-hükûmetleri Şâm-ı şerîf şehri idi. İçlerinde Yezîd, Velîd gibi fâsıkları ve Ömer ibn Abdülazîz gibi Hulefâ-yı Râşidîn-i Müslimînin de bulunanlar da gelmiş idi.

Bunlar Alevîlere son derece düşman olduklarından hânedân-ı Ehl-i Beyt bu â'ileden çok cefâ çektiler. Bununla beraber İslâmiyet'in tevzî' ve intişârına hizmetleri de kâbil-i inkâr değildir. Emevîlerin devrinde hükûmet-i İslâmiye Çin'den İspanya'ya ve Sudan'dan Kafkasya'ya kadar büyümüş idi.

Resim 5: Şâm-ı Şerîf

Yezîd'in Kerbelâ'da İmâm Hüseyin hakkında revâ gördüğü mezâlim, nâmının ilelebet la'netle yâd olunmasına sebep olmuştur.

[18] Vazîfe 7: 1. Hulefâ-yı Râşidîn'in birincisi kimdir? 2. Efendimizin nesi idi? 3. Zamânında ne gibi vukû'ât oldu? 4. Kaç sene hilâfet etti? 5. Hazret-i Fârûk zamânında İslâm devleti nasıl idi? 6. Nereleri fethetti? 7. Kimlere ma'aş tahsîs eyledi? 8. Kim şehîd etti? 9. Hazret-i Osman'a niçün Zinnûreyn derler? 10. Kimlere yüz

vermiş idi? 11. Ne yolda şehîd oldu? 12. Hazret-i Ali kimle mücadele etti? 13. Hulefâ-yı Râşidîn kimle tamam oldu?

Abdülmelîk'in vezîri Haccâc-ı Zâlim'in döktüğü İslâm kanlarının hesabı rûz-ı mahşere kalmıştır. Haccâc, Abdülmelîk'in keskin bir kılıcı idi.

Emevîlerin son zamânlarında Âl-i Abbâs'tan zuhûr eden İmâm nâmına hareket eden Ebâ Müslim Horasânî Haccâc-ı Zâlim'e kan dökmekte rahmetler okutmuş ve âkıbet kılıcının kuvvetiyle hilâfeti Emevîlerin elinden alarak Ebû Abdullah es-Seffah'ı makâm-ı hilâfete geçirmiştir.

Hilâfet-i Âl-i Abbâs: Emevîlerin tevsî-i dâire-i İslâmiye'de hizmetleri görülmüş ise de menâfi'-i husûsiyeleri uğrunda her şeyi fedâ etmeleri evlâd-ı Resûl'e ihânetleri halkı kendilerinden soğutmuş olduğundan Ebâ Müslim'in da'veti kolayca husûl-ı maksûdu te'mîn eylemiş idi.

Emevîleri kan dökücülük ile Âl-i Beyt'e ihânetle ithâm eden Abbâsîler makâm-ı iktidâra geçtikleri zamân Emevîleri bu husûsta kat kat geçmişlerdir. Haccâc'ın döktüğü kan Ebâ Müslim'i ve Seffah'ın hunrîzliğine nazaran hiç mesâbesinde kalmıştır.

Rekâbet-i hânedân nokta-i nazarından Ehl-i Beyt hakkında Emevîlerin mu'âmelesi bir dereceye kadar kâbil-i ağmâz olabilir ise de Ehl-i Beyt'e mensûbiyetleri olan hânedân-ı Abbâs'ın bu muhterem âileye karşı işledikleri cinâyeti ne sûretle te'vîl edelim.

Abbâsîlerin en muhteşem devri Hârûn ile oğlu Memûn'un eyyâm-ı hilâfetleri idi. Ve Darü'l-Hilâfeleri olan Bağdâd Mansûr'un eser-i binâsıdır.

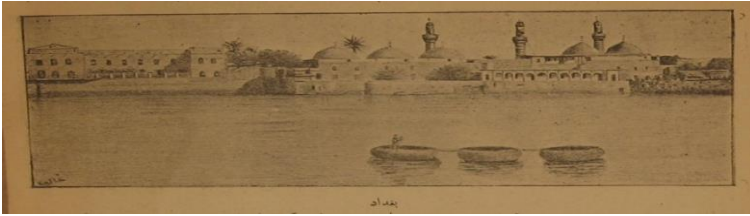
O esnâda Avrupa'da iki büyük devlet var idi. Biri garpta Şarلمان'nın diğeri de [19] şarkta Hârûn'un saltanatı idi. Hârûn

devrinin parlaklığı Şarlman'ınkinden kat kat fazla idi. Abbâsîlerin pâ-yı tahtı olan Bağdâd şehri dünyânın en muazzam şehri idi.

Hârûn devrinden sonra Abbâsîler gitgide zayıflayarak saltanatları birbirini takip eden tevâif-i mülûk elinde parçalanmış ve halîfeler yalnız bir kuru unvân ile kalmışlardır.

Tatar hanlarından Hülâgû Han Abbâsî Devleti'ni ortadan kaldırmış ve Bağdâd'ı baştanbaşa yakıp yıkmıştır.

Vazîfe 8: 1. Devlet-i Emevîye'yi kim teşkîl etti? 2. Emevî halîfeleri nasıl adamlar idi? 3. En iyisi kim idi? 4. Bunların ne gibi hizmetleri oldu? 5. Devlet-i Emevîye zamânında memâlik-i İslâmiye nerelere kadar büyüdü? 6. Âl-i Beyt-i Resûl'e ne gibi fenâlık ettiler? 7. Abdümelîk'in vezîri kim idi? 8. Haccâc nasıl adam idi? 9. Abbâsîlerin hilâfetine kim sebep oldu? 10. Emevîler ile Abbâsîlerin farkı ne idi? 11. Abbâsîler parlak devri kimin zamânıdır? 12. Avrupa'da diğer hangi hükûmet vardı? 13. Abbâsîlerin inkırâzına kim sebep oldu?

Resim 6: Bağdâd

Endülüs Devlet-i Emeviyesi: Endülüs kıt'ası İspanya cezîresi üzerinde olup ümerâ-yı nâmdârândan Tarık bin Ziyâd, Septe Boğazi'ndan geçerek Endülüs kıt'asını zabdedmiş ve sonra da Musa bin Nusayr buna iltihâk ile tekmîl cezîreyi bir Emevî vilâyeti sırasına koymuşlar idi. [20] Musa'dan sonra gelenler hep fütûhata devâm ederek Pirene Dağlarını aşip tâ Paris civârına kadar Fransa'yı baştanbaşa istîlâ eylemişlerdir. Sonraları buralara

bakılmadığından bir müddet Endülüs kendi kendine idare olunmağa başlamış ve bu kıt'a ümerâ-yı mahalliye elinde kalmış idi.

Emevîlerin inkırâzıyla tekmîl hânedân-ı Emeviyye'nin kîtâlinde hapisten kurtulan Abdurrahmân isminde bir Emevî prensi bir müddet Afrika çöllerinde serseriyâne dolaştıktan sonra Endülüs'e geçerek makam-ı hükümdâriye iclâs eyledi. İşte bu sûretle teşkîl eden devlete Endülüs Devlet-i Emeviyyesi nâmı verilmiştir.

Abdurrahmân, Endülüs'ü pek karışık ve iğtişâş içinde bulmuş olduğundan evvel emîrde dâhilî asâyişi te'mîn ettikten ve Abbâsîlerin ordusunu perîşan ve Astûrî krallarının haddini bildirdikten sonra tanzîm ve i'mâr-ı memlekete hasr-ı gayret ederek Endülüs'ü vilâyet ve sancak ve kazâlara taksîm ve her birine muktedîr me'mûrlar ta'yîn eylemiştir.

110

Endülüs'ün en parlak zamânı Hakem, Abdurrahmân, Hişâm'ın eyyâm-ı saltanatlarıdır. Bu devirde Endülüs'te ma'ârif ve sanâyi' ol derece terakkî etmiş ve memleketin her köşesi birer darü'l-ulûm hâline gelerek nice edîb, şâir ve kâtip ve hattatlar yetişerek Endülüs bir mekteb-i irfân hâline gelmiştir. Bundan mâ'adâ memleketin ekilmeden bir karış yeri görülmez ve mezra'âtı sulamak için küşâd olunan kanallar ve sâkiyeler suya ihtiyaç göstermez idi. Bugün harâb İspanya'da Arapların bıraktığı usûl-ı sâkî var ve hâlâ mer'î ve bâkîdir.

Sanâyi'-i mi'mâriye husûsunda Endülüslüler cihân-ı medeniyete numûneler göstermişlerdir. Arap âsârı olan mebâni-i meşhûrenin tertîb ve nukûşu ve sanâyi'-i mi'mâriyelerini bugün medenî ve müterakkî Avrupalılar hayretle nazar ederek bir mislini yapmaktan âciz kalmaktadırlar. Endülüs'ün şevket ve azameti Hakem devrinde nihâyet bulur. Hakem'den sonra Endülüs iktidârsızlara [21] hamiyetsizlere düştüğünden sefâhat ve fesâd

kapıları açılmış ve dâiye-i nefi istiklâle düşen hâinler İspanya Hıristiyan hükûmetlerinin ittifâkına mazhar olarak hasmına zafer bulmak için kaleler, memleketler vermeğe başlamış olduklarından az zamân sonra koca Endülüs Devlet-i Emeviyyesi parçalana parçalana nihâyet mahvolup gitmiştir. Endülüs mahvolduktan sonra bunun enkâzından zuhûr eden on bir küçük hükûmet içinde yalnız Gırnata'daki Benî Ahmer Devleti üç asır kadar pâyidâr olmuştur.

Resim 7: Kurtuba Câmii

Bu Benî Ahmer Devleti Gırnata'da toplanan ahâli-i İslâmiye ile haylice büyümüş ve medeniyet ve ma'mûriyeti gözleri kamaştıracak dereceyi bulmuş idi. Şimdi enkâzını kemâl-i hayretle gördüğümüz el-Kasr ve el-Hamra Sarayları Benî Ahmer Devleti'nin âsâr-ı bedâiy-i perverânesidir. Öyle diye biliriz ki şöhet-i sâbıkası dillerde destân olan Endülüs Devlet-i Emeviyyesi bile terakkiyât-ı ma'rifet-i kistrânede Benî Ahmer Devleti'nin yanında hemen hiç mesâbesinde kalır idi. Fakat sonraları Ebû Abdullah es-Sağîr gibi hamiyetsiz emîrler bu parlak hükûmet-i İslâmiye'yi [22] Ferdinand Katolik ile İzabella'ya teslîm ile çekilmeğe mecbûr olmuştur. Benî Ahmer Devleti'nin inkırâzıyla artık Afrika'da Devlet-i İslâmiye nâmına hiçbir hükûmet kalmamış ve Katolik muta'assıbları, Müslümânlara âlem-i insâniyete yakışmayacak sûrette ezâ ve cefâ ile yürekleri sızlatmışlardır.

Resim 8: el-Hamrâ Sarayı

Medeniyet ve insâniyete intisâb iddi'â eden Avru [23] palılar bu medeniyet üstadlarının bu derece dûcâr-ı hakâret olmalarına uzaktan seyirci sıfatıyla bakmışlardır.

Vazîfe 9: 1. Endülüs Devlet-i Emeviyyesi nerede teşkîl etti? 2. Te'sîs eden kim idi? 3. Endülüs Devleti teşkîl etmezden evvel ne hâlde idi? 4. Abdurrahmân ne yapmış idi? 5. Endülüs'ün parlak devri hangi devir idi? 6. Endülüs âsârının içinde meşhûr bir câmi söyleyin! 7. Endülüs Devleti'nin inkırâzından sonra kaç hükûmet zuhûr etti? 8. Bunlardan hangisi bâkî kaldı? 9. Benî Ahmer Devleti terakkî etti mi? 10. Âsârı içinde en meşhûrunu söyleyin?

Bâb-ı Rabi'

Tevâif-i Mülûk

Tevâif-i Mülûk: Abbâsiye Devleti'nin daha devr-i azîmet şevketinde İslâm memleketlerinin ötesinde berisinde birçok müstakîl hükûmetler teşkîl etmiş idi ki bunlara târîhte Tevâif-i Mülûk derler. Tevâif-i Mülûk içinde en meşhûr olanlar ber-veche zîr beyân olunmuştur.

Benî Ağleb Devleti: Hilâfet-i Abbâsiye ümerâsından İbrâhim bin Ağleb'in şimdiki Trablusgarb ile Tunus ve Cezâyir ve Fas'ta te'sîs ettiği devlet-i nev-ummâ müstakîl bir hükûmet olup Endülüslülere karşı bir sed olduğu için Abbâsiler bu Ağlebîlere müsâmaha ederler idi. Ağlebîler bir asır kadar donanmaları sâyesinde Akdeniz'de hâkim olmuşlardır.

Devlet-i Fâtimiyye: Sa'd isminde bir serserinin Mısır ile Berberistan'da teşkîl ettiği bir devlet olup Sa'd, Abdullah el-Mehdî ismini takınmış ve kendisinin Hazret-i Fâtîma evlâdından olduğunu iddi'â eylemiş idi. Bu sebeble bu devlete Fâtimiyye denildi. Bu Fâtimîlerin en büyük hükümdarı Muîz idi. Pây-ı tahtları Kahire olup Câmiü'l -Ezher, Muîz'in âsârındandır.

Fâtimîler kuvvetli bir hükûmet hâlini aldılar ve mezheb-i Şî'a'yı resmî bir mezhep olarak kabul ettiler. [24] Fâtimiyye Devleti iki asırdan ziyâde devâm etmiştir (287-550).

Devlet-i Eyyûbiyye: Eyyûbîler Mısır'da Fâtimiyye Devleti'nin enkâzı üzerinde te'sîs-i hükûmet etmişlerdir. Hükümdarları Selâhaddîn-i Eyyûbî'dir. Sultan Selâhaddîn'in ehl-i salîbiyyeye karşı ne kadar kahramanca müdâfa'ada bulunduğunu târîhler yazmıştır. Bu devlet seksen sene devâm etti.

Âl-i Büveyh Devleti: Âl-i Büveyh bir oduncunun oğullarının teşkîl etmiş oldukları hükûmetlerdir ki bunlar ayrı ayrı birer hükûmet te'sîs eylemişlerdi. En meşhûru Müüzüddevle'nin hükûmeti olup Bağdâd'da hilâfet-i Abbâsiye içinde hüküm ediyordu.

Devlet-i Selçûkiyye: Devlet-i Selçûkiyye'yi Tuğrul Beg isminde bir Türk te'sîs etmiştir. Tuğrul Beg, İran ve Kafkasya ve Bağdâd'ı dahi zabdederek bütün Devlet-i Abbâsiye'nin memâlikinde hükmü câri olmuştur. Tuğrul Beg'den sonra Devlet-i Selçûkiyye bir takım hükûmetlere ayrıldı. Bunlardan Konya'da hükûmet eden Rûm Devlet-i Selçûkiyyesi meşhûrdur. Bu hükûmetin târîh-i Osmanîmizle münâsebeti vardır. Rûm Devlet-i Selçûkiyyesi bütün Anadolu'ya hükmetmiş kuvvetli bir devlet idi. Rûm Selçûklularından birinci ve ikinci Kılıçarslan âlem-i İslâmiyete karşı kıyâm eden ehl-i salîb ordularını zedelemişlerdir. Bu devlet Tatarlar tarafından mahvedilmiş ve yeryüzünde on bir kadar

hükûmet zuhûr eylemiştir ki bunlardan birisi de Osmanlı Devleti'dir.

Vazîfe 10: 1. Tevâif-i Mülûk kimlere denir? 2. Benî Ağleb hükûmetini söyle! 3. Bu hükûmete Abbâsîler niçün yüz vermişlerdir? 4. Fâtimiye Devleti nerede te'sîs eyledi? 5. Mezhepleri ne idi? 6. Câmi-i Ezher'i kim yaptı? 7. Selçûkiyye Devleti'nin müessisi kimdir? 8. Tuğrul Beg nerelere hükûmet etti? 9. Rûm Selçûklularının meşhûr pâdişâhlarını söyleyin! 10. Bunlar ne yapmışlardır? 11. Pây-ı tahtları hangi şehir idi?

[25] Tatar Hanları: Asya kıt'asının vasat ve garb cihetlerindeki milletler muntazam devletler ve ma'mûr memleketlerde yaşadıkları sırada akvâm-ı şarkıyyeden Tatarlar geçinecek bir şey bulamadıklarından garbve vasattaki ma'mûrlara göz dikmişler ve yüz binlerce haşerât ile ma'mûre-i zemîne hicret etmişlerdir. Bunların içinde en meşhûru olanlar Cengiz ile Timur ve hânedânlarıdır.

Cengiz ve Âl-i Cengiz: Tataristan'da Moğol sergerdelerinden birinin oğlu olup Karakurum'da babasının yerine geçtikten sonra başına topladığı haşerât ile Asya-yı vasatî ve garbîye doğru hücumla başlamış ve yolda nice ma'mûreleri harâb ve nice bin insanları katl ve i'dâm ile rast geldiği devletleri hânedânıyla beraber mahvettikten sonra pâ-yı tahtına çekilmiş ve 85 yaşında dâr-ı mücâzâta gitmiştir (606).

Cengiz ve oğulları Çin'de Dest-i Kıpçak'ta Türkistan'da birer Moğol hükûmeti te'sîs etmişlerdir. Cengiz mensûbâtından Hülâgû Han dahi garba doğru yakıp yıkarak ve Bağdâd'a gelmiş ve Devlet-i Abbâsiye'yi mahvetmiştir. Hülâgû'nun Bağdâd'daki ma'ârif-i İslâmiye'yi tahrîb etmesi âlem-i medeniyete kan ağlatmıştır.

Timurleng: Moğol muhâcemâtının müdhiş tahrîbâtını Timurleng icrâ etti. Timur, Keş emîrinin oğlu olup Cengiz ve Hülâgû'ya taklîden başına yedi yüz bin kadar çapulcu topladıktan sonra bu da ma'mûre-i garbiyeyi tahrîb maksadıyla rast geldiği memâliki harâbezâra çevirmiş ve bî-hesâb devlet ve milletleri temelden yıkmıştır. Timur'un tahrîbâtından ne Sivas ve ne de Haleb ve Şâm kurtulamamıştır. Timur'un kestiği insan kafasından kale yapmak insanları diri diri hendekte gömmek gibi vahşiyâne hâlleri nezdinde [26] eizze-i ulemâ-yı İslâmiye'den Sâdüddin ve Seyyid Şerîfi taşımak ve sofiliği elden bırakmamak gibi ahvâli ile mukâyese edilemez.

Timur kudret-i tahribiyesini evvel zamânlar ma'mûre-i zemînin bir hadîkâ-i dilârâsı olan Osmanlı mülkünde tecrübe etmek üzere Ankara'ya kadar geldiyse de karşısına çıkan Yıldırım Bayezid'e bu hücum asla havf ve haşyet vermemiş ve bilakis Timur'un dehşetli ordusunu karşılamak üzere isti'câl göstermiş idi. Ne çare hud'akâr Timur'un askerimizi iğfal ile kendine bey'at ettirmesi yüzünden asâkir-i Osmaniye'nin bir kısm-ı mühimmini Timur ordusuna geçirmekle meydân-ı harpte yalnız kalan pâdişâhi teslîm-i nefesine mecbûr olmuştur. Timur bir iki sene içinde Çin hudûdundan Bahr-i Sefid'e ve Dest-i Kıpçak'tan Hindistan'ın cenûbuna kadar memâlik-i ves'ada icrâ-yı hükûmet ettikten sonra Çin'i zabdedmek teşebbüsâtında iken irtihâl etmiştir.

Vazife 11: 1. Cengiz kim idi? 2. Ne yaptı? 3. Kaç yaşında öldü? 4. Târîh-i vefâtı kaçtır? 5. Cengiz'den sonra oğulları nerelerde hükûmet etti? 6. Hülâgû hangi hükûmeti mahvetti? 7. Timur kimin oğludur? 8. Hangi şehirleri harâb etti? 9. Osmanlı pâdişâhlarından kiminle muhârebe etti?

İslâm Medeniyeti

Hulefâ-yı Râşidîn zamânına kadar Müslümânlar Arabistan şibh-i cezîresinden hârice çıkmayıp fütûhâtı yalnız mezkûr şibh-i cezîreye mahsûr kalmış idi. Araplar bedeviyet âleminde yaşadıklarından öyle muazzam şehirler, muntazam ebniyeler inşâsına heves etmeyerek kıl çadırlar altında ömür geçirirler ve gâyet fasîh ve belîğ şiirler ve hutbeler inşâd ederler idi.

Halîfe-i sâni Hazret-i Ömer bin el-Hattâb hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetinde fütûhât-ı İslâmiye'ye güşâyış [27]³ gelmiş Müslümânların Arabistan'dan hârice çıkarak sâir milletlere temâs ettiklerinden fethettikleri büyük şehirlerdeki azametli ebniyeleri görerek şehir hayatına alışmalarıyla san'at ve ticâret hakkında bir fikr-i mahsûs hâsıl etmişlerdi.

116

Mebânî-i muhteşeme-i İslâmiye'nin ilk temel taşını Hazret-i Ömer Kudüs'te vaz' etmiştir. Yedinci asrın yâdigâr-ı İslâmiye'si olan câmi, Ömer'in gerek san'at-ı mi'mârisi ve gerek tertîbât-ı hurdekârisi Arapların gördükleri usûl-i medeniyye ile îtilâf ve pek çabuk ve kemâl-i mahâretle kendilerine mâl ettiklerine büyük bir misâldir.

Arapların fütûhâtı İran ve Bizans ve bir de Endülüs cihetlerinde vukû'a geldiğinden İran ve Bizans âsâr-ı bedâyikâresini yek-dîgeriyle mezcederek Arabeskî denilen Arap usûlü mi'mârisini ihdâs eyledi. Şarkta vasatta garpta gâyet muhteşem ebniyelerle müzeyyen olan Bağdâd ve Kahire ve İsbiliyye ve Kurtuba ve Gırnata şehirleri Müslümânların derece-i terakkiyâtını gösterir idi. Terakkiyât-ı medeniyye yalnız Araplara mahsûs değildir. Vasat-ı Asya'da Türklerin ve Anadolu'da

³ Kitabın 28. sayfasında el-Kasr (İsbiliyye) sarayının resmi bulunmaktadır.

Selçukluların âsâr-ı medeniyeleri bugün hayret gözüyle görülmektedir.

Ulûm ve ma'ârif bahsine gelince kıdem nokta-i nazarında Arapların kâ'bına varılamamıştır. Zaten gâyet vâsi' olan lisânları bu kavmi fesâhat ve belâğatının derece-i kusvâsına çikarmıştır.

Türkistan'da Mâveraünnehrin'de Bağdâd'ın Nizâmiye Medresesi'yle Kahire'de Câmîü'l-Ezher ve Endülüs dârü'l-ülûmlarında nice nice ulemâ yetişmiş ve medeniyet âleminin medâr-ı iftihârı olacak âsâr bırakmışlardır. İbn Rüşdler, İbn Sînâlar, Gazzâlîler, Beyzâvîler gibi e'âzım-ı ulemâ-i İslâmiyye'nin kitapları bugün bile makbûl ve müteber ve ma'mûlün-bihdir.

Resim 9: İşbiliyye'de el-Kasr

Fünûn-ı Riyâziye ve hikemiye ve tıpta Endülüs İslâmlarının derekesine varılmak imkân hâricindedir. İlm-i cebîr ve müsellest ve müsteviye ve münhaniyyât [29] Araplara hastır. Sincar çöllerinde nisfû'n-nehâr tulû'ını mesâha etmek kürr-e arzın küreviyyetini isbât etmek Me'mûn halîfe devrinin baîs-i iftihârıdır. Müslümânlar ulûm ve terakkiyâta meftûndurlar. Bu meftûniyeti dînleri emreder. (Çin'de bile olsa ilmi tahsil ediniz) me'âlinde olan hadîs-i şerîf ne güzel vesâyâ-yı âmirânedir.

Halîfe Me'mûn ulûmun hikemiyyât şu'besiyle pek ziyâde uğraşiyor idi. Bu şu'bede ihtisâsa mâlik olan Nastûrîlerin âsârını Arapça'ya terceme ettirmiş ve ma'ârifeye büyük hizmet etmiştir.

Me'mûn'un Bizans ile ettiği muhârebede muzaffer olması üzerine tazmînat-ı harbiye mukâbilinde Bizans Devleti'nden âsâr-ı Yunâniye'ye dâir kitaplar almıştı. Bir defasında dahi erbâb-ı ma'âriften istediği bir zâtın gönderilmemesinden dolayı Rûmlara sefer açmıştır.

İşte Müslümânlar nezdinde ulûm ve fûnûnun ne derece kıymetli olduğunu bundan anlamalı bir de Müslümânlar neresini fethettiler ise orada mutlaka medrese, mekteb gibi müesseseler yapmışlardır. Bunların âsârı çok yerde bâkîdir. Avrupa ol vakitler cehâlet içinde pûyân iken Müslümânlar etrâfa ilim ve ma'rifet tohumunu saçıyorlar idi. Endülüs mekteplerinde prensler, papalar bile ilim öğrenmişlerdir. San'at husûsunda dahi Müslümânları terakkîden geri kalmışlardır.

Hârûnür-reşîd muhibb-i hâs olan Frank İmparatoru Şarlman'a âsâr-ı İslâmiyye'den fil dışından ma'mûl bir çalar saat göndermiş idi. O zamâna kadar böyle çalar saat dünyânın bir yerinde görülmediğinden Franklar buna hayret ile bakmışlar ve âdetâ bunun sihir ve efsûn eseri olduğuna inanmışlardır.

Pusula ve barutun îcâdını dahi Müslümânlara atf ve istinâd ederler. Bunların Çin'de îcâd olunduğu ve Araplar vâsıtasıyla nakledildiğini târîhler yazıyorlar ise de herhalde Arapların bu ihtirâ'ât-ı nâfiayı takdîr etmeleri ve garba nakleylemeleri de başkaca şâyân-ı dikkattir.

[30] Arâzî sulamak ve kurak toprağı münbit bir hâle getirmek için Müslümânların kullandıkları kanavât ve terâzi usûlü el'ân Avrupa'nın çok yerinde icrâ olunmaktadır. Araplar, Nil'den, Dicle'den ve Fırat'tan ve Vâdiü'l-kebîr'den açtıkları kanavât sâyesinde kurak ve suya uzak arâzîyi irvâ ve iskâ ederek meyveli bağçeler, zümrüd gibi tarlalar, ormanlar çayırlar vücûda getirirler idi.

El-hâsıl Müslümânların terakkî yolunda attıkları geniş hatveler sâyesinde bugün akıllara hayret veren Avrupa terakkiyâtı hâsıl olmuş idüğünden Müslümânlar milel-i müterakkiyenin ve bilhassa Avrupa'nın üstâdları ve mu'allimleri sayılır.